

MELİKÜ'L-MUZAFFER ZEYNEDDİN HACCÎ DÖNEMİNDE MEMLÜKLER

Murat ZENGİN*

Öz

Memlûk Türk Devleti, Melikü'n-nâsır Muhammed b. Kalavûn'un vefatından sonra taht değişikliklerinin oldukça fazla görüldüğü istikrarsız bir döneme girmiştir. Sultan Muhammed, merkezî otoriteyi tesis etme anlamına sert bir iç politika benimsemiş ve bunun sonuçlarını kısa sürede almıştı. Fakat ölümünden sonra yerine geçen oğulları döneminde, bu otorite kaybolmuş ve emirler devlet işlerine müdahale ederek istikrarsız bir sürecin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Melikü'l-muzaffer Zeyneddin Haccî, Yelboğa el-Yahyâvî başta olmak üzere diğer muktedir emirlerin desteğiyle tahta geçtiği için, saltanatının ilk dönemlerinde bu emirlerin etkisi altında kalmıştır. Fakat kısa süre sonra babası Melikü'n-nâsır Muhammed'in politikasını benimsemiş, devlet içerisinde etkin olan emirleri peyderpey ortadan kaldırarak merkezî otoriteyi tesis etmeye çalışmış ve bu uğurda hayatını kaybetmiştir. Sultan Haccî dönemi Memlûk Türk Devleti tarihini doğrudan ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Makalemizde, sultan ile emirler arasındaki otorite mücadelesi şeklinde geçen Memlûk Türk Devleti Tarihinin bir dönemi tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Memlûk Türk Devleti, Melikü'l-muzaffer Haccî, Yelboğa el-Yahyâvî, Merkezî Otorite, İstikrarsızlık

MAMLUKS DURING al-MALIK al-MUZAFFAR al-ZAYN ad-DIN HAJJI

Abstract

The Mamluk Turkish State after the death of Sultan Malik al-Nâsir Muhammad b. Qalâwûn entered an unstable turn of the throne. Sultan Muhammad adopted a harsh domestic policy, which meant establishing the central authority, and took its consequences shortly. But in the period of his sons after his death, this authority disappeared and the

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Malatya/Türkiye.
murat.zengin@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8528-7308
Makalenin Gönderilme Tarihi: 07.08.2018
Makalenin Kabul Tarihi: 09.10.2018
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.10.2018
Makalenin Türü: Araştırma

amirs interfered with the state affairs, causing an unstable process to emerge. Al-Malik al-muzaffar Zayn al-din Hājji was under the influence of these orders in the early periods of his reign because he passed on the throne with the support of other powerful amirs, especially Yelbugkha al-Yahyawī But shortly after his father adopted the policy of Malik al-Nāsir Muhammad, he tried to establish the central authority by lifting the amirs that were active in the state from the middle of the state and lost his life. There are no studies directly addressing the history of the Mamluk Turkish State during the Sultan Hājji period. We tried to deal with all aspects of the history of the Mamluk Turkish State in the form of an authority struggle between the sultan and the amirs.

Keywords

Mamluk Turkish State, al-Malik al-muzaffar Zayn al-din Hājji, Yelbugkha al-Yahyawī, Central Authority, Unstability

GİRİŞ

Melikü'n-nâsır Muhammed b. Kalavûn (1293-1294/1299-1309/1310-1341), Memlûk Türk Devleti tarihinde tahtta en uzun süre kalan sultandır. Saltanatı süresince merkezî otoriteyi tesis etmeye çalışan Sultan, takip ettiği sert politika ile bunu gerçekleştirmeyi başarmıştı.¹ Sultan Muhammed'in ölümünden 1361'e kadar geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede Memlûklü tahtta Sultan Muhammed'in sekiz oğlu geçmiştir.² Bu dönem, çoğu Melikü'n-nâsır Muhammed'in yetiştirmesi olan güçlü emirler ile sultanın oğulları arasında otorite mücadelesi şeklinde geçmiştir. Sultan Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen ilk oğlu Ebî Bekr'dir (ö.1342).³ Ebî Bekr'in kısa süren saltanatının ardından tahta diğer oğlu Âlâeddin Küçük (ö. 1346) geçirildiyse de onun iktidarı da kısa sürdü.⁴ Emirler tarafından saltanat makamına oturtulan bir diğer isim Şihâbuddin Ahmed (ö. 1344) idi ve Ahmed, başkenti Kerek'e taşımak istediği için azledilerek yerine Melikü'n-nâsır Muhammed'in diğer oğlu İsmail (ö.1345) geçirildi. Melikü's-sâlih İsmail, kendinden önceki kardeşlerine göre tahtta daha uzun süre kalsa da iktidarının büyük bir bölümünü, kardeşi Şihâbuddin Ahmed'in Kerek'teki isyanını bastırmakla geçirmişti. İsmail'in ölümünün ardından vasiyeti üzerine yerine öz kardeşi Şâbân (ö.1346) geçirildi. Melikü'l-kâmil Seyfeddin Şâbân, ekonomik sıkıntılara rağmen Hicaz'a sefere çıkma noktasında ısrar ettiği için emirlerin tepkisini çekmiş ve Dimaşk naibi Yelboğa el-Yahyâvî önderliğindeki muhalifler tarafından tahttan indirilerek öldürülmüştür.

A. TAHTA ÇIKIŞI (1 CEMÂZİYELÂHİR 747/19 EYLÜL 1346)

Zeyneddin Haccî, Melikü'n-nâsır Muhammed b. Kalavûn'un ismi tespit edilemeyen cariyelerinin birinden 732/1331-1332'de⁵ dünyaya gelmiştir. Babasının üçüncü hac ziyareti dönüşünden hemen sonra dünyaya geldiği

¹ Melikü'n-nâsır Muhammed'in merkezî otoriteyi sağlama faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jo Van Steenberg, "Mamluk Elite on the Eve of Nâsir Muhammad's Death (1341): A Look behind the Scenes of Mamluk Politics", *Mamluk Studies Review*, IX/2, (2005), s. 173-199.

² Melikü'n-nâsır Muhammed'in Âlâeddin Ânûk, Ebî Bekr, Muhammed, İbrahim, Ali, Ahmed, Küçük, Yûsuf, Şâbân, İsmail, Ramazan, Haccî, Hüseyin, Hasan ve Salih adlı on beş oğlu vardı. Bunlardan Ebî Bekr (1341), Küçük (1341-1342), Ahmed (1342), İsmail (1342-1345), Şâbân (1345-1346), Haccî (1346-1347), Hasan (1347-1351/1354-1361) ve Sâlih (1351-1354) tahta oturmuşlardır. Melikü'n-nâsır Muhammed'in aile hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. P. M. Holt, "An-Nâsir Muhammad b. Qalawun (684-741/1285-1341): his Ancestry, Kindred and Affinity", *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, Ed. U. Vermeulen and D. De Smet, Leuven 1995, s. 313-324; Frederic Bauden, "The Sons of al-Nâsir Muhammad and the Politics of Puppets: Where Did It All Start?", *Mamluk Studies Review*, XIII/1, (2009), s. 53-81.

³ Sultan Ebî Bekr dönemi Memlûk Tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Zengin, "Melikü'l-Mansûr Ebî Bekr b. Muhammed Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (Elli Dokuz Günlük Saltanat)", *History Studies*, X/3, April 2018, s. 257-270.

⁴ Âlâeddin Küçük dönemi Memlûk Tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Zengin, "Melikü'l-Eşref Âlâeddin Küçük Ali Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (6 Ağustos 1341-10 Ocak 1342)", *Turkish Studies*, XII/8, Spring 2018, s. 217-230.

⁵ İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, yy., 1960, s. 159; Frederic Bauden, "The Sons of al-Nâsir Muhammad...", s. 60.

için kendisine Haccî adı verilmiştir.⁶ Haccî, Yelboğa el-Yahyâvî⁷ önderliğinde Sultan Şâbân'ı tahttan indirmek amacıyla başlatılan isyan sırasında kardeşi Sultan Şâbân tarafından diğer kardeşi Hüseyin ile birlikte Kalatü'l-cebel'de hapsedilmişti.⁸ Asi emirlerin kaleyi ele geçirmeleri üzerine Sultan Şâbân taraftarı emirler tarafından öldürülmek istendiyse de hapishane muhafızlarının (huddâmü'l-bâb) gayretleriyle öldürülmekten kurtulmuştu.⁹ Annesi, isyan sona erip ortalık sakinleşene kadar Haccî'yi kaledeki dehlizlerden birine sakladı. Sultan Şâbân taraftarı Emir Argûn el-Âlâî,¹⁰ Emir Cevher es-Sehartî, Lala Esendemir ve Emir Kutluboğa el-Gergerî gibi emirlerin derdest edilmelerinin ardından Emir Bozlar¹¹ ve Emir Samagar tarafından gizlendiği dehlizden çıkarıldı. Yelboğa önderliğinde başlatılan isyanın Kahire'deki mütteliklerinden birisi olan Devadâr Emir Argunşah,¹² Haccî'nin yanına gelerek "Allah'ın adıyla, bu dehlizden sultanımız olarak çık" dedi.¹³ Bu şekilde tahtın yeni sahibi olduğunu öğrenen Haccî, 1 Cemâziyelâhir 747/ 19 Eylül 1346'de "Melikü'l-muzaffer" lakabıyla tahta oturdu.¹⁴ Mısır'da tahta çıkan on sekizinci Memlük Türk Devleti sultanı, Melikü'n-nâsir Muhammed'in saltanat icra eden altıncı oğludur.¹⁵

Melikü'l-muzaffer Zeyneddin Haccî'nin tahta çıkmasının ardından Emir Baygara,¹⁶ Yelboğa el-Yahyavî'ye müjdeyi vermek üzere Dimaşk'a hareket etti.¹⁷ Niyabetlere (bölge), âmâllere (bölgelere bağlı şehirler) ve nahiyelere (köylere) yazılar gönderilerek yeni sultanın Melikü'l-muzaffer Haccî olduğu duyuruldu. Sabık naib-i saltanat Argûn el-Âlâî, İskenderîye Hapishânesi'ne yollandıktan sonra devrik Sultan Şâbân, 3 Cemâziyelâhir

⁶ İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 159.

⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr ve Âvânü'n-nasr*, C. 5, Tahkik: Amr Muhammed Abdülhamid, Lübnan 2009, s. 366-371; a. mlf., *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 382; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, Tahkik: Ahmed el-Amavut-Türki Mustafa, C. 29, Lübnan 2000, s. 22-25; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine fi Âyânü'l mie es-Sâmine*, C. 4, Nşr. H. Nedevî, Beyrut 1993, s. 436-437.

⁸ Makrizî, *es-Sülûk li-Marifet-i Düvelil-mülûk*, Tahkik: Muhammed Abdülkadir Âta, C. 4, Beyrut 1997, s. 31; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l-Kâhire*, C. 10, Tahkik: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992, s. 110; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 157.

⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 118.

¹⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 292; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 8, s. 230; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, C. 1, s. 353.

¹¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 446-447.

¹² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 292-295; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 8, s. 228-229; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, C. 1, s. 350.

¹³ İbn Dokmâk, *el-Cevherü's-semîn fi Seyrül-hulefâ ve'l-Mülûk ve's-Selâtin*, Tahkik: Sâid Abdülfettâh Âşûr, yy., 1982, s. 383; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 34; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 118; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 158.

¹⁴ Habib el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi Eyyâmü'l-mansûr ve'l-benih*, Tahkik: Muhammed Muhammed Emin-Sâid Abdülfettâh Âşûr, C. 3, Kahire 1986, s. 91; İbn Dokmâk, *el-Cevherü's-semîn*, s. 383; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, Tahkik: Adnan Derviş, Dimaşk 1994, s. 480; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 159.

¹⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 35; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 118; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 159.

¹⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 71; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 10, s. 226; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, C. 1, s. 514-515.

¹⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 14, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1995, s. 342.

747/21 Eylül 1346'de öldürüldü. Şâbân'ın öldürülmesinden sonra Emir Şeyh Ali ed-Devadâr, Emir Cevher es-Sehartî ve Emir Kutluboğa el-Gergerî gibi emirlerin tüm mal varlığına el konuldu. Sultan Şâbân taraftarı Emir Timur el-Musevî, Kahire'den Şam'a sürgün edildi. Sultan Şâbân'ın annesi ve eşinin kaleden çıkarılmaları emredildi. Maktûl sultanın tüm emlakı ve yaklaşık 500 cariye'den oluşan haremi Sultan Haccî'ye devredildi.¹⁸

1. İdarî Atamalar

Sultan Melikü'l-muzaffer Haccî tahta çıktıktan sonra mutad olduğu üzere devlet kadrolarında değişiklikler yaşandı. Nazar-ı has görevini yürüten Fahreddin b. Sâid tutuklanarak bu göreve Nazar-ı devlet görevini yürüten Âlâmüddin Abdullah b. Zembûr atandı. Ondan boşalan Nazar-ı devlet görevine ise Muvaffakeddin Abdullah b. İbrahim getirildi.¹⁹ İbni Rîse, İstifâ-ı devlet vazifesinden alınarak yerine Saieddin Harbe b. Cerbâş atandı.²⁰

Dımaşk naibi Yelboğa el-Yahyâvî, Melikü'l-muzaffer Haccî'nin tahta çıkması üzerine Dımaşk'ta yeni sultan adına hutbe okutup sikkeler bastırması. Bastırıldığı bu sikkeleri yeni sultanı tebrik yazısıyla birlikte Kahire'ye yolladı.²¹ Sultan Haccî'nin tahtı elde etmesindeki katkısı nedeniyle devlet işlerine müdahalede gecikmeyen Yelboğa, sadakatlerinden şüphelendiği Halep naibi Toktimur el-Ahmedî,²² Gazze naibi,²³ Dımaşk kale naibi Emir Moğoltay²⁴ ve Safed kale naibi Emir Kurumcu'nun görev yerlerinin değiştirilmesi hususunda sultana görüş bildirdi. Sultan, Yelboğa'dan gelen bu teklif üzerine Halep naibi Toktimur el-Ahmedî'yi merkeze çekerek yerine Trabulus naibi Emir Baydemir el-Bedrî'yi²⁵ atadı.²⁶ Baydemir el-Bedrî'den boşalan Trabulus naipliği görevine Hama naibi Emir Esendemir el-Ömerî²⁷ atandı.²⁸ Hama, gerek merkezi ve gerekse merkeze bağlı şehirleri yönünden Trabu-

¹⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 35; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 119.

¹⁹ Kadî Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadî Şuhbe*, C. 1, s. 481.

²⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 36; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 120.

²¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 121.

²² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 409-410; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 16, s. 266; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 2, s. 224; ; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî bâde'l-Vâfi*, Tahkik: Dr. Muhammed Muhammed Emin, C. 6, Kahire 1990, s. 417-418.

²³ Bu dönemde Gazze Niyabeti görevinde hangi devlet adamının bulunduğu tespit edilememiştir (yazar).

²⁴ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 273.

²⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 69-70; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 10, s. 225; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 1, s. 513; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî bâde'l-Vâfi*, Tahkik: Dr. Nebil Muhammed Abdülaziz, C.3, yy., 1985, s. 497; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 1, s. 387.

²⁶ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 410; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 10, s. 225; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 16, s. 266; Habib el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih*, C. 3, s. 91; İbn Şihne, *Ravzü'l-menâzir fi ilmü'l-evâil ve'l-evâhir*, Tahkik: Seyyid Muhammed Muhennâ, Beyrut 1997, s. 282; Kadî Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadî Şuhbe*, C. 1, s. 477; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 6, s. 418.

²⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 349-350; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 148; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfî bâde'l-Vâfi*, Tahkik: Dr. Muhammed Muhammed Emin-Dr. Sâid Abdülfettâh Âşûr, C. 2, yy., 1994, s. 445-446.

²⁸ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 349; a. mîf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 148; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 1, s. 387.

lus'tan daha büyüktü. Bu atama, Memlük Türk Devleti tarihinde büyük bir niyabetten daha küçük bir niyabete yapılan ilk atama olma özelliğine sahiptir.²⁹ Dımaşk kale naibi Emir Moğoltay, Safed kale naibi Emir Kurumcu ve Gazze naibi de görevlerinden azledilerek tutuklandılar ve yerlerine yeni atamalar yapıldı.³⁰ Gazze naipliğine Emir Mesûd b. Hatir,³¹ Humus naipliğine ise Emir Toktimur es-Salâhî³² atandılar.³³

Sultan Haccî, Tavaşî Anber es-Sehartî'yi, Muhsin eş-Şihâbî yerine Takdimetü'l-elf rütbesine atadı. Muhtas er-Resûlî, Tablhâne rütbesine yükselti- lerek Zimamdârlık görevine atandı.³⁴ Sâbık naib-i saltanat Argûn el-Âlâî'nin geliri Devadâr Emir Argunşah'a devredildi. Emir Eslem³⁵ ve Emir Erektay'a³⁶ da gelirler bağlandı. Sâbık ve mahpus naib-i saltanat Emir Argûn el-Âlâî yerine bu makama 3 Recep 747/20 Ekim 1346'de Emir Erektay yeniden atandı.³⁷ Seyfeddin Tengiz el-Hüsâmî'nin oğlu Tablhâne emiri rütbesine yükseltildi.³⁸

Melikü'l-muzaffer Haccî, Memlük sultanlarının âdeti olduğu üzere din- lenmek üzere Siryâkus'a çekilmişti. Burada iken Emir Kubilay'ın istifası ile boşalan Kerek niyabeti makamına Emir Timurboğa el-Âkılî'yi tayin etti.³⁹ 1 Ramazan 747/16 Aralık 1346'da Kahire'ye dönen sultan, kısa süreli bir rahatsızlık geçirdi. Devadâr makamında bulunan Emir Argunşah, sultana karşı itaatsizlik ve devlet terbiyesine uymayan fiillerde bulunduğu gerekçe- siyle görevinden azledilerek Safed naipliğine atandı.⁴⁰ 8 Şevvâl 747/22 Ocak 1347'de sultan, merhûm kardeşi Yusûf'un Memlükünden olup cüdiye sınıfında yer alan Tanyaruk'u⁴¹ teamüllerin aksine doğrudan Takdimetü'l- elf rütbesine yükseltti. Emirler, teamüllere aykırı olduğu gerekçesiyle bu atamadan oldukça rahatsız idi. Ayrıca, sabık sultan Şâbân'ın hâreminde bulunup Sultan Haccî'ye intikal eden udî cariyeye İttifak'ın mûsikîşinâs hocası

²⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 121.

³⁰ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 261; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 121.

³¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 260-265.

³² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 409; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 6, s. 418;

³³ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 409; a. mlf., *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 261; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 37; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 462 vd; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 6, s. 418.

³⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 37; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 481; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 121.

³⁵ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 3, s. 486-487.

³⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 305-307; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 8, s. 233-234; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 2, s. 328.

³⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 38; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 122; İbn Kesir, *el-Bidâye*, C. 14, s. 343; Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 306; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 8, s. 234.

³⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 38; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 122.

³⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 39; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 122.

⁴⁰ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 293; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 39; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 122.

⁴¹ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 387-389; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 16, s. 223-224.

Abdul Âli el-Avvâd'ı bir halka askerinin gelirinden daha yüksek bir maaş ile Saray Muallimliği görevine de getirdi.⁴²

Sultanın teamüllere aykırı bu tarz uygulamaları, devlet ileri gelenleriyle emirleri rahatsız etmiş ve sultana karşı genel bir memnuniyetsizlik ortamı doğmuştu. Sultan, uygulamalarından memnun olmayan bu emirleri tedip etmek istediye de herhangi bir netice alamadı. Fakat yeni atamalarla bazı naiblerin görev yerlerini değiştirdi: Emir Esendemir el-Ömerî yerine Hama naibliği görevine atanmış bulunan Emir Tayboğa el-Mecidî,⁴³ mâzûl ve yeni Safed naibi Emir Argunşah yerine Devadârlık makamına atandı. Tayboğa'dan boşalan Hama niyabeti görevine ise Emir Kutluca el-Hamevî⁴⁴ atandı.⁴⁵ Gazze naibliği görevine Emir Aytemüş el-Abdülgânî atandı.⁴⁶

2. Nil Taşkını ve Berid/Posta Yolları Sorunu

Nil Nehri'nin su seviyesi Mısır tarihi boyunca ehemmiyeti haiz bir konu olmuştur. Ülke ekonomisi ziraî üretime dayandığı için nehrin su seviyesi günlük olarak ölçülmüş ve olası taşkınlara veya su kıtlığına karşı tedbirler alınmıştır. Sultan Haccî'nin saltanatı döneminde Nil Nehri'nde taşkın oluşarak Kahire ve çevresindeki bazı bölgeleri sel basmıştı. Sultan Haccî bu taşkın üzerine mühendislerin hasar tespiti yapmalarına dair bir emir yayınladı. Yapılan keşif sonucunda çoğunlukla nehir kıyısındaki arazilerde olmak üzere 120.000 dirhemlik bir hasar oluştuğu tespit edildi. Tespit edilen bu hasarı tazmin etmek üzere, Kahire muhtesibi Ziyâeddin Yusûf b. Ebî Bekr Muhammed eş-Şehirba görevlendirildi. Arazi sahiplerine zirâ (dönüm) başına 15 dirhemlik bir ödeme yapılarak zararları tazmin edildi. Devletin destek verdiği arazi miktarı yaklaşık 7.600 zirâ idi. Taşkından zarar gören diğer yapılar da tamir edildi.⁴⁷

Nil taşkını neticesi birçok tarım alanı zarar gördüğünden Memlûk ülkesinde başta buğday olmak üzere birçok ürünün fiyatında artış görüldü. Buğdayın îrdebi 30 dirhemden⁴⁸ 55 dirheme, etin ritli 5 dirheme, yağın bes-

⁴² Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 40; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 124.

⁴³ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 4, s. 82; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 24, s. 196; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 2, s. 231; a. mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 3, s. 255.

⁴⁴ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 4, s. 82; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 24, s. 196-197; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 3, s. 255.

⁴⁵ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 4, s. 82; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 24, s. 196; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 3, s. 255.

⁴⁶ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 40; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 124.

⁴⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 43; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 125.

⁴⁸ Habîb el-Halebî, buğdayın ritlinin 300 dirheme; Makrizî ise 30 dirhemden 55 dirheme yükseldiğini kaydetmektedir (Bkz. Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih*, C. 3, s. 97; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 46). Halebî'nin kaydettiği bu rakam oldukça yüksek olup kanaatimizce Makrizî'deki kaydın daha doğru olması icap eder.

tesi (litresi) 7 dirheme, yumurtanın fiyatı 5 dirheme⁴⁹, arpanın îrdebi 25 dirheme ve biberin îrdebi ise 20 dirheme yükseldi.⁵⁰

Devlet, Nil taşkınının yol açtığı sorunlarla boğuşurken yeni bir sorun ortaya çıktı. Şam güzergâhı (tarik) üzerine bulunan posta/berid merkezlerinde görevli beridler, posta hizmetlerinde kullandıkları binek hayvanlar ile diğer masraflarının karşılanmadığı gerekçesiyle başkaldırdılar. Posta yolları üzerinde belli aralıklarla kurulan kontrol noktaları (berid merkezleri), haberleşme, istihbarat ve asayiş merkezleri olarak da hizmet vermekteydi. Mukaddemü'l-elf rütbesinde olan bir emirden 4, Tablhâne rütbesinde olandan 2 ve Âşerât rütbesinde olandan 1 at alınarak bu kontrol noktalarında görevli beridlere tahsis ediliyordu. Beridlerin binek hayvan dışındaki diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere bazı bölgelerden gelirler bağlanmıştı. Bu gelirlerin bir kısmı vakıflardan bir kısmı ise iktalardan karşılanıyordu. Melikü's-sâlih İsmail döneminde bu gelirlerin karşılanacağı üç bölge tespit edilmiş; fakat zamanla gelirlerin gönderilmesi noktasında bazı aksamalar yaşanmıştı. Sultan Haccî, beridlerin bu sebeplerle başkaldırması üzerine İsâ b. Hasan el-Haccânî adlı tacirden bu merkezlerin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere yıllık 20.000 dirhem nakit ve 3.000 îrdeb hububatın vergi olarak alınmasını emrederek sorunu geçici de olsa çözdü.⁵¹

B. EMİRLER ARASINDA İHTİLAF VE EMİR YELBOĞA EL-YAHYÂVÎ'NİN

İSYANI

1. Emirlerin İhtilafı

Sultan Haccî, emirlerin devlet içerisindeki etkinliğini kırıp merkezî otoriteyi temin etmek amacıyla sert bir politika takip ediyordu.⁵² Sabık ve mak-tul Sultan Melikü'l-kâmil Şâbân döneminden beri devlet içerisinde nüfûz kazanan ve son olarak Sultan Haccî'nin tahta çıkarılmasında etkili olan Emir Meliktimur el-Hicazî⁵³ ve Emir Aksungur en-Nasîrî,⁵⁴ uygulamalarından rahatsız oldukları Sultan Haccî'yi tahttan indirmek üzere Emir Bozlar, Emir Samagar ve Emir Aytemüş el-Abdülgânî ile ittifak ettiler.⁵⁵ Bu ittifaka, sul-

⁴⁹ Habib el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih*, C. 3, s. 97.

⁵⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 46.

⁵¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 126.

⁵² Jo Van Steenberghe, *Order Out of Chaos Patronage, Conflict and Mamluk Socio-Political Culture, 1341-1382*, Brill Leiden 2006, s. 153.

⁵³ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 276-278; a. mlf., *el-Vâfi bil'Vefiyât*, C. 26, s. 33-36; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, C. 4, s. 358-359.

⁵⁴ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 2, s. 496-499; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 3, s. 515; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, C. 1, s. 394.

⁵⁵ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 47; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 126.

tanın özel korumaları (umdetü's-sultan) olan Emir Olcayboğa⁵⁶ ve Emir Tanyaruk'u da dâhil etmeyi başardılar. Sultan Haccî, kendisine karşı kurulan ittifaktan habersiz hamamda eğlendiği bir sırada Şeyh Âlî b. Kesih adlı biri, sultanı olanlardan haberdâr etti. Sultan, Şeyh Âlî'ye itibar etmek bir yana onu bir müfteri addederek boğdurdu ve dilini keserek yakın korumaları Emir Olcayboğa ve Emir Tanyaruk'a göndererek "eğer kendisine karşı bir muhalefet içerisine girerlerse sonlarının Şeyh Âlî gibi olacağını" söyleyip gözdağı verdi.⁵⁷

Sultan Haccî, bağlılığından şüphe duyduğu Halep naibi Emir Baydemir el-Bedrî'yi görevinden azlederek⁵⁸ yerine Emir Argunşah en-Nasırî'yi tayin etti.⁵⁹ Baydemir, Kahire'ye döndü. Safed naipliğine, aynı zamanda Dımaşk Hacıb-i kebiri olan Emir Fahreddin Ayas⁶⁰ atandı.⁶¹

Sultan Haccî'nin bu agresif tutumu kendisine karşı muhalefeti iyice artırdı. Müdebber-i memleket Emir Şücâeddin Gurlu/Oğuzlu,⁶² sultanı Emir Aksungur'un faaliyetlerine karşı uyardı. Sultan, Gurlu ile yaptığı istişare sonucu hasekisi Emir Tanyaruk'u, ittifak hakkında bilgi vermek üzere naib-i saltanat Emir Erektay'a yolladı. Naib Erektay, sultana bağlı olduğunu, Emir Meliktimur el-Hicazî ve Emir Aksungur en-Nasırî'nin kısa süre içinde derdest edileceğini bildirdi. 19 Rebiülâhîr 748/29 Temmuz 1347'de Emir Meliktimur el-Hicazî ve Emir Aksungur en-Nasırî, mutâd olduğu üzere naib-i saltanat makamına çıktıklarında derdest edildiler. Emir Meliktimur ve Aksungur'un yakalanması üzerine Emir Samagar ve Emir Aytemüş Abdül-gânî, Kahire sokaklarında saklandılar; fakat kısa sürede yakalandılar.⁶³ Bu hengâmede naib-i saltanat Emir Erektay ve Vezir Necmeddin Mahmûd b. Şervin'in de sultana karşı oldukları şayiası yayıldı. Kısa süre sonra ise hadisenin bir iftiradan ibaret olduğu anlaşıldı. Emir Meliktimur el-Hicazî, Emir Aksungur, Emir Bozlar, Emir Aytemüş, Emir Samagar, Emir Mirzâ Âlî, Emir Muhammed b. Bektimur el-Hacip, Muhammed b. Bektimur'un karde-

⁵⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 384-387; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 205-207; İbn Hacer, *ed-Düerü'l-kâmine*, C. 1, s. 406-407; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 3, s. 44-46.

⁵⁷ İbn Dokmâk, *el-Cevherü's-semîn*, s. 384; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 47; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 127.

⁵⁸ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbârü'l-beşer*, C. 2, Tahkik: Mahmûd Deyyûb, Beyrût 1997, s. 512; Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 69; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 10, s. 225.

⁵⁹ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 69; a. mlf., *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 10, s. 225; Habib el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih*, C. 3, s. 99; Kadî Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadî Şuhbe*, C. 1, s. 502.

⁶⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 413-415; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 258-259; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 3, s. 119-121.

⁶¹ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 413; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 259; Kadî Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadî Şuhbe*, C. 1, s. 502; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 3, s. 120.

⁶² Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 134.

⁶³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 127.

şı, Aytemüş ve Kumarî'nin çocukları tutuklanarak İskenderîye Hapishâne-si'ne gönderildiler.⁶⁴

Emir Gurlu; Emir Meliktimur el-Hicazî ve Emir Aksungur en-Nasırî ile bu iki emirin sahibi olan tüccâr Abdülaziz el-Cevherî'nin ve İskenderîye'ye gönderilen emirlerin mallarına el koyarak bunları sultana takdim etti. Sultan, bu takdiminden dolayı Gurlu'yu altın işlemeli tıraz ve eğeri altın işlemeli bir Hicaz atı ile ödüllendirdi. Sultan, kendisine karşı oluşturulan bu muhalefet hareketini bertaraf ettikten sonra Bilâd-ı Şam emirlerine resmî yazılar göndererek onları olaylardan haberdar etti.⁶⁵

2. Emir Yelboğa el-Yahyâvî'nin İsyanı

Dımaşk naibi Emir Yelboğa el-Yahyâvî, Sultan Haccî'nin Emir Gurlu'nun tesiriyle emirlerin ileri gelenlerini öldürtmesi ve Gurlu'nun sultan üzerinde nüfuzunu arttırması nedenleriyle sultanı tahttan indirmek üzere geniş bir ittifak ağı kurmaya karar verdi. Emir Müлк Âs'ı Humus, Hama, Halep; Emir Tayboğa el-Kasımî'yi⁶⁶ Trabulus nâiplerine göndererek onları ittifaka davet etti⁶⁷ ve 1 Cemâziyelevvel 748/9 Ağustos 1347'de Dımaşk'ta isyan etti.⁶⁸

Bilâd-ı Şam nâiplerinin Yelboğa önderliğinde isyan ettikleri haberi üzerine Sultan Haccî, memâlik-i sultanîyenin gelirlerine el koyarak Dımaşk'a bir birlik yollama kararı aldı. 10 Cemâziyelevvel 748/18 Ağustos 1347'de Emir Tayboğa el-Mecidî, Emir Bulak el-Câmedâr, Vezir Necmeddin Mahmûd b. Şervin, Emir Tankara, Emir Aytemüş en-Nasırî el-Hacip, Emir Gökay ve Emir Zerrâk'ın yer aldığı yedi Takdimetü'l-elften oluşan yedi bin kişilik ordu, isyanı bastırmak üzere Dımaşk'a hareket etti. Orduya katılmak üzere köylerden de askerler çağrıldı. Ordu, Kahire'den hareket ettikten kısa süre sonra geniş çaplı bir isyanla karşı karşıya olduğunu anladığından silah takviyesi yapmak üzere yeniden Kahire'ye döndü.⁶⁹

Sultan Haccî, bu arada Bilâd-ı Şam nâiplerine hediyeler göndererek onları isyandan vazgeçirmeye çalışıyordu. Bilâd-ı Şam nâipleri, Yelboğa'nın Reis-i meşveret makamına atanması kaydıyla isyandan vazgeçeceklerini bildirdiler. Sultan Haccî, zaman kazanmak için onlardan gelen bu teklifi kabul etmiş gibi yaptı. Yelboğa'nın Reis-i meşveret makamına atandığını, ondan boşalan Dımaşk Niyabeti makamına Halep naibi Emir Argunşah'ın getirildiğine dair atama resmî yazısını (taklid-i şerif) Emir-i Âhûr Seyfeddin

⁶⁴ Habib el-Halebî, *Tezkiretû'n-nebih*, C. 3, s. 99; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 47 vd; Kadî Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadî Şuhbe*, C. 1, s. 504; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 128.

⁶⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 128.

⁶⁶ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, C. 2, s. 231.

⁶⁷ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 368; a. mlf., *el-Vâfi bil-Vefiyât*, C. 29, s. 23.

⁶⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 48; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 129.

⁶⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 49; İbn Tağrıberdî, aynı yer.

Uray'a vererek Dımaşk'a yolladı.⁷⁰ Ardından Halep naibi Emir Argunşah'a kâsıdını yollayarak ona gerçek niyetini açıkladı ve Arap mukaddemi Âl-i Mühennâ'nın tüm yolları tutmasını emretti. Emir-i Âhûr Seyfeddin Uray, 16 Cemâziyelevvel/24 Ağustos'de Dımaşk'a ulaşarak atama resmî yazısını Yelboğa'ya verdi.⁷¹ Yelboğa, durumdan şüphelense de Kahire'ye gitmek üzere harekete geçti. Dımaşk merkezindeki Kisve şehrine varmak üzere iken Sultan Haccî tarafına geçmiş emirlerin hücumuna uğradı. Ailesiyle birlikte baskından kurtulmayı başaran Yelboğa, Beriyye bölgesine giderek Bilâd-ı Şark (Azerbaycan, Arran ve Irak-ı Acem) hâkimi Melik Eşref b. Timurtaş b. Emir Çoban'dan yardım istedi.⁷² Beriyye'den Hama'ya geçen Yelboğa, beraberindeki Emir Kalavûn, Emir Seyfe, Emir Muhammed b. Cumek ve diğer emir ve âyanlarla birlikte Hama naibi Emir Kutluca el-Hamevî tarafından derdest edildi.⁷³ Daha sonra elleri zincirlenmiş bir şekilde Dımaşk'a götürüldü.⁷⁴ Hama naibi Emir Kutluca, Yelboğa ve beraberindekilerin yakalandığı haberini Sultan Haccî'ye bildirdi. Habere oldukça sevinen sultan, isyanı bastırmak üzere daha önce gönderilen ordunun Kahire'ye dönmesini emretti.⁷⁵

Sultan Haccî, Silahtâr Mencek el-Hüsâmî'yi Emir Akcuba ile birlikte Yelboğa el-Yahyâvî'yi öldürmek üzere Dımaşk'a yolladı. Yelboğa, 20 Cemâziyelevvel 748/28 Ağustos 1347'de Dımaşk mülhekâtında yer alan Kâkûn adlı yerde başı gövdesinden ayrılmak suretiyle öldürülerek kesik başı, Kahire'ye gönderildi.⁷⁶

C. EMİR GURLU'NUN TAHAKKÜMÜ VE SULTAN HACCÎ'NİN SONU

1. Tepki Çeken Kıtaller

Emir Şücaeddin Gurlu, Şed-i devâvîn görevine atanınca Vezir Necmeddin Mahmûd b. Şervin ve Devadâr Tugaytimur en-Necmî ile ihtilafa düşmüş ve onların mallarına el koymuştu. Bunun üzerine bu iki devlet adamı Yelboğa el-Yahyâvî'ye haber yollayarak başlattığı isyana destek vereceklerini bildirmişlerdi. Emir Argûn Şah'ın Dımaşk niyabetine atanması üzerine boşalan Halep nabpliği görevine getirilmesi düşünülen Emir Baydemir el-

⁷⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 49; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 129 vd.

⁷¹ İbn Kesir, 14 Cemâziyelevvel 748/22 Ağustos 1347'de bir posta emirinin Dımaşk'a ulaşarak mektubu getirdiğinden bahisle Emir Uray ismini zikretmemektedir. Bkz. İbn Kesir, *el-Bidâye*, C. 14, s. 344.

⁷² İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 130.

⁷³ Safedî, *Âyânü'l-âsır*, C. 5, s. 369; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 29, s. 24.

⁷⁴ İbn Kesir, *el-Bidâye*, C. 14, s. 345.

⁷⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 130.

⁷⁶ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, s. 513; İbnü'l-Verdî, *Târîh-i İbnü'l-Verdî*, C. 2, Beyrut 1996; s. 335; İbn Kesir, *el-Bidâye*, C. 14, s. 345 vd.; Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 50; Kadı Şuhbe, *Târîh-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 506; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 130.

Bedrî de Gurlu'nun tahakkümünden şikâyetle bu iki emirin safında yer almıştı. Sultan Haccî, naib-i saltanat Emir Erektay ile istişâre ederek bu muhalif emirleri Kahire'den uzaklaştırma kararı aldı. Vezir Necmeddin, Gazze; Devadâr Tuğaytimur, Trabulus, Emir Baydemir ise Humus naibliklerine atanarak Kahire'den uzaklaştırıldılar. Emir Gurlu, naib-i saltanat Emir Erektay'dan gizli olarak Sultan Haccî ile sık sık görüşüyordu. Bu görüşmelerinde sultanı, şahsi sorunlar yaşadığı bu üç devlet adamını ortadan kaldırmak üzere tahrik ediyordu. Sultan, Emir Gurlu'nun tesiriyle görev yerlerine ulaşmak üzere Gazze'de bulunan bu devlet adamlarını ortadan kaldırmak üzere Emir Argûn el-İsmailî'yi görevlendirdi.⁷⁷ Gazze'ye giden Argûn el-İsmailî, bu üç devlet adamını öldürdü. Bu hadise, emirler ve devlet erkanı arasında ciddi bir huzursuzluk yarattı.⁷⁸

Emir Gurlu, öldürülen bu devlet adamlarının mallarına el koydu. Ardından Nazar-ı has Âlâmüddin Abdullah b. Zebûr ve Kâtib-i sır Kadî Âlâeddin Âlî b. Fazlullah el-Ömerî ile ihtilafa düştü. Sultanı bu iki devlet adamına karşı yine tahrik ederek tutuklanmalarını sağladı. Tutuklanmalarının ardından da mallarına el koydu. Bu son hadiseyle sultan, Gurlu'ya olan desteğini açıkça ifade etmiş oldu. Devlet adamları ve emirler her an tutuklanma ve mallarına el konulma tehlikesiyle karşı karşıya idiler.⁷⁹ Sultan Haccî, yine Emir Gurlu'nun tesiriyle İskenderîye'de hapis bulunan Emir Meliktumur'u, Emir Aksungur'u, Emir Argûn el-Âlâî'yi, Emir Karaboğa el-Kasımî'yi, Emir Timur el-Musevî'yi, Emir Samagar'ı ve Emir Aytemüş Abdülgânî'yi öldürme kararı aldı.⁸⁰ Tavaşi Mukbil er-Rûmî, İskenderîye'ye gönderilerek adı geçen emirler öldürüldü. Bu emirlerle birlikte tutuklu bulunan Emir Aytemüş ve Emir Kumarî'nin çocukları hapisten çıkarılarak Bilâd-ı Şam'a sürüldüler.⁸¹

Sultan Haccî, kendisine muhalefet eden emirleri tek tek ortadan kaldırdıktan sonra otoritesini ifade etmek üzere dev bir geçit töreni düzenledi ve tabiri caizse bir gövde gösterisi yaptı. Sultanın annesinin de katıldığı bu geçit töreninde, çok sayıda rütbeli emir ve devlet adamı iki saf halinde dizilmişti. Halk, törene büyük ilgi göstererek sultanı görmek için tören alanına akın etmişti. Geçit töreninin ardından esnaf sınıflarının vergisi (kira) 100 dirhem olarak tespit edildi. Emirlerin eşlerinin ihtiyaçlarında kullanılmak üzere büyük hanelerden 200; küçük hanelerden 50 dirhem vergi alınması

⁷⁷ Safedî, bu üç devlet adamını Emir Mencek'in; Makrizî ve İbn Tağrıberdî ise Emir Argûn el-İsmailî'nin öldürdüğünü kaydetmektedirler. Bkz. Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 2, s. 70; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 51; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 131.

⁷⁸ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 51; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 131.

⁷⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 51; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 131.

⁸⁰ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 278; a. mlf., *el-Vâfi bil-Vefiyât*, C. 26, s. 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, C. 4, s. 359.

⁸¹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 51; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 131-132.

emredildi. Ayrıca kişi başı 2 dirhem varlık/baş vergisi alınması da kararlaştırıldı.⁸²

2. Emir Gurlu'nun Öldürülmesi

Müdebber-i memleket Emir Şücâeddin Gurlu, devletin önde gelen birçok emirini ortadan kaldırıp mallarına el koyduktan sonra ciddi bir nüfuz ve mal varlığı elde etmişti. Bu varlığın etkisiyle sultana itaat etmiyor ve sultanın otoritesi için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Sultan Haccî, Gurlu'yu ortadan kaldırma düşüncesini naib-i saltanat Emir Erektay ile istişare etti. Erektay, siyaseti bilen tedbirli bir devlet adamı idi. Sultana, Gurlu'nun maddi gücü sayesinde birçok emiri kendine bağladığını ve onu öldürmek yerine Kahire'den uzaklaştırmanın daha faydalı olacağını tavsiye etti. Sultan, Erektay'ın tavsiyesine uyarak Gurlu'yu Gazze niyabetine atamak istedi. Gurlu, Gazze naipliği görevini kabul etmeyince onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Emir-i şikâr Moğoltay nezaretindeki bir grup emirin Cuma namazı çıkışında Emir Gurlu'yu derdest etmesi kararlaştırdı. 14 Cemâziyelâhir 748/21 Eylül 748 Cuma günü derdest edilen Gurlu aynı gün öldürülerek kırafe bölgesine defnedildi.⁸³ Gurlu taraftarı kalabalık bir grub, Gurlu'nun mezarını açarak onun kesik eli ellerinde olduğu halde Kalatü'l-cebel önünde toplandılar. Ortalığı ateşe vererek sahiplerinin öldürülmesini protesto ettiler. Evcâkiye askerleri protestocuları dağıtarak Gurlu'nun kesik elini yeniden mezarına koydular.⁸⁴ Gurlu'nun öldürülmesinin ardından bazı idarî tedbirler alan Sultan, Trablus naibi Emir Mengliboğa el-Fahrî'yi azlederek yerine Gazze naibi Mesûd b. Hatir'i atadı.⁸⁵ Halep naibi Argunşah yerine Dımaşk Hacib-i kebiri ve Safed naibi olan Emir Fahreddin Ayas'ı atadı.⁸⁶ Fahreddin Ayas'ın boşalttığı Dımaşk Hacib-i kebirliğine Emir Ali b. Tuğrul getirilirken⁸⁷ Safed naipliğine ise Humus naibi Emir Olcay atandı.⁸⁸ Gazze naibi Emir Mesûd b. Hatir'in görev yeri Trablus'a kaydırılırdı. Trablus naibi Emir Mengliboğa el-Fahrî azledilerek Kahire'ye çağrıldı.⁸⁹

3. Sultan Melikü'l-muzaffer Zeyneddin Haccî'nin Ölümü

Gurlu'nun öldürülmesinin ardından dinlenmek amacıyla Siryâkus'a giden sultan, orada uzun bir süre kaldıktan sonra yeniden Kahire'ye döndü. Kahire'ye dönüşünde bazı atamalar ile meşgul olan sultan, Fahreddin Ayas'ın Halep naipliğine atanması nedeniyle Dımaşk Hacib-i kebirliği ma-

⁸² Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 51; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 132.

⁸³ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 52 vd; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 133.

⁸⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 134.

⁸⁵ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 5, s. 261.

⁸⁶ Safedî, *Âyânü'l-asr*, C. 1, s. 413; a. mlf., *el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, C. 9, s. 259; Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 53; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, C. 3, s. 120.

⁸⁷ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 54; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 504.

⁸⁸ Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 507, 516.

⁸⁹ Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 507.

kamina getirilen Dımaşk Hacibi Emir Ali b. Tuğrul'u görevden alarak yerine Silahtâr Mencek el-Hüsâmî'yi atadı.⁹⁰ Memâlik-i sultanî olan on iki emiri Tablhane ve Âşerât rütbesine atayan sultan⁹¹, kendisine rakip olarak gördüğü kardeşi Hüseyin'i öldürme planları da yapıyordu.⁹² Bu arada Halife Ebû'r-refî Süleyman, 17 Şâbân 748/22 Kasım 1347'de vefat etti ve yerine oğlu Ebûbekir, Mustasım billâh Ebî'l-feth lâkâbıyla geçti.

Sultan Haccî, Emir Mencek el-Hüsâmî'nin kardeşi olup o sırda Abbâse bölgesinde av ile meşgûl olan Emir Bayboğa Arus'u Kahire'ye davet etti. Kahire'ye gelen Bayboğa, sultana itaat arz etmek üzere huzurda iken Tavaşi Anber es-Sehartî'nin saldırısına marûz kalarak yaralandı. Emir Olcayboğa, kendisine bağlı Emir Bayboğa'ya yapılan bu saldırının sultanın emriyle gerçekleştiğini düşünüyor ve asıl hedefin kendisi olduğunu iddia ediyordu. Dolayısıyla, Bayboğa Arus'a, Sultan Haccî'yi ortadan kaldırma teklifinde bulundu. Sultanın özellikle ileri gelen emirleri öldürtmesinden şikâyetçi olan birçok emir, Olcayboğa ve Bayboğa önderliğindeki ittifaka dâhil oldular.⁹³ Sultan Haccî, bu ittifaktan haberdâr olunca Hasekiye emirlerinin önde gelenlerinden olan Emir Tanyaruk, Emir Şeyhûn, Emir Argûn el-Kâmilî ve Emir Taz önderliğinde bir ordunun hazırlanmasını emretti. Ardından da naib-i saltanat Emir Erektay'ı huzuruna çağırdı. Erektay, sultanın huzuruna gelmeyerek ona şu cevabı yolladı: *"Bizden daha fazla itibar ettiğin memlûkûn yani Olcayboğa sana yardıma gelsin! Bize karşı kötü bir niyet beslediğini biliyoruz. Babanın memlûklerini öldürüp, mallarını ve haremimi haksızca ele geçirdin. Senden evvel, kendi yakınlarını bu kadar öldüren biri çıkmadı"* deyince Erektay'ın da kendi karşısında yer aldığını anladı. Vakit kaybetmeden orduyu düzene sokarak kale önünde toplanan asilere saldırdı. Sultanın yanında yer alan Emir Taz, Emir Argûn el-Kâmilî, Emir Meliktimur es-Sâidîn ve Emir Şeyhûn, saf değiştirerek Emir Erektay tarafına geçtiler. Bu hasekî emirlerin sultanı terk etmesiyle sultanın yanında sadece 20 atlı kalmıştı. Sultanın yalnız kaldığını gören Emir Bayboğa Arus, saldırıya geçerek onu baltayla (teber) yaraladı. Emir Tanyaruk, atıyla kaçmaya çalışan sultana yetişerek zaten yaralı olan sultanı elinden ve yüzünden bir kez daha yaraladı. Tanyaruk'un saldırısından kaçmayı başaran sultan, Kalatü'l-cebel dibinde bulunan Ak-sungur türbesine sığındıysa da burada 12 Ramazan 748/16 Aralık 1347'de kan kaybından vefat etti.⁹⁴ Sultan Haccî, annesinin türbesine defnedildi.⁹⁵

⁹⁰ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 54; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 507; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 135.

⁹¹ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 54; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 135.

⁹² Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 56; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 136.

⁹³ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 137.

⁹⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 58; Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 509; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, C. 10, s. 138.

Sultan Haccî'nin vefatından sonra emirlerin ittifakıyla yerine kardeşi Hasan geçirildi.⁹⁶

4. Sultan Haccî'nin Karakteri

Tez canlı bir yapıya sahip olan Sultan Haccî, ceberrut ve idarî yönü zayıf bir sultan olarak tavsif edilmektedir. Otoritesini tesis etmek için şiddete başvurmaktan kaçınmamış, bir yıl üç ay on dört gün süren saltanatı boyunca Baydemir el-Bedrî, Yelboğa el-Yahyâvî, Toktimur en-Necmî, Aksungur en-Nasrî, Argûn el-Âlâî ve Meliktimur el-Hicazî'nin de içerisinde yer aldığı yaklaşık kırk devlet adamını ortadan kaldırmıştır.⁹⁷ Döneminde başta Kahire olmak üzere Dımaşk ve diğer yerlerde iktisâdî sıkıntılar baş göstermiştir.⁹⁸ Eğlenceye düşkün olan sultan cirit, küre (çevgan), güreş ve kılıç sallama gibi geleneksel Türk oyunlarına düşkün ve bu oyunlarda oldukça başarılı idi.⁹⁹

SONUÇ

Melikü'n-nâsır Muhammed'in saltanat icra eden altıncı oğlu olan Sultan Melikü'l-muzaffer Zeyneddin Haccî, yaklaşık bir buçuk yıl süren saltanatı süresince babası Melikü'n-nâsır Muhammed, kardeşleri Ebî Bekr, İsmail ve Şâbân'ın takip ettiği politikayı benimseyerek merkezî otoriteye dayalı bir anlayış benimsemiştir. Devlet içerisinde etkin olan emirler arasında bir denge siyâseti takip etmiş, bunlardan bazılarını tasfiye ederken bazılarını ise desteklemiştir. Görkemli bir geçit töreni tertip ederek merkezî otorite mesajı vermiştir. Zeyneddin Haccî, atama ve terfilerde devlet teamüllerine fazla riayet etmeyerek farklı bir sultan modeli çizmiştir. Hama'dan Trabulus'a yaptığı atama ile Memlük Türk Devleti Tarihi'nde ilk kez hiyerarşik bakımdan büyük olan bir niyabetten küçük bir niyabete naib atamıştır. Nil taşkınının neden olduğu zararın tazminini sağlayan sultanın, taşkınının neden olduğu fiyat artışı problemini nasıl çözdüğü hususunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Geleneksel Türk sporlarında oldukça yetenekli olan sultan, fırsat buldukça av ve eğlence ile vakit geçirmiştir. Babası Melikü'n-nâsır Muhammed tarafından yetiştirilen bazı emirleri, otoriteyi sağlamak amacıyla öldürmekten çekinmemiş ve bu uğurda hayatını kaybetmiştir.

⁹⁵ Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 58; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 138.

⁹⁶ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, s. 513; İbnü'l-Verdî, *Târih-i İbnü'l-Verdî*, C. 2, s. 335; İbn Şihne, *Ravzü'l-menâzir*, s. 282; Kadı Şuhbe, *Târih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, s. 509; İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, s. 162; Murat Zengin, "Sultan Hasan Dönemi Memlük Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1, 2016, s. 79-90.

⁹⁷ Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, C. 2, s. 513-514; İbnü'l-Verdî, *Târih-i İbnü'l-Verdî*, C. 2, s. 335-336.

⁹⁸ Makrîzî, *es-Sülûk*, C. 4, s. 55.

⁹⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, C. 10, s. 139-140.

KAYNAKÇA

- Bauden, Frederic Bauden, "The Sons of al-Nāsir Muhammad and the Politics of Puppets: Where Did It All Start?", *Mamluk Studies Review*, XIII/1, (2009), s. 53-81.
- Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbârü'l-beşer*, C. 2, Tahkik: Mahmûd Deyyûb, Beyrût 1997.
- Habib el-Halebî, *Tezkiretü'n-nebih fi Eyyâmü'l-mansûr ve'l-benih*, Tahkik: Muhammed Emin-Sâid Abdülfettâh Âşûr, C. 3, Kahire 1986.
- Holt, P. M., "An-Nāsir Muhammad b. Qalawun (684-741/1285-1341): his Ancestry, Kindred and Affinity", *Egypt and Syria in The Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, Ed. U. Vermeulen and D. De Smet, Leuven 1995, s. 313-324.
- İbn Dokmâk, *el-Ceoherü's-senîn fi Seyrü'l-hulefâ ve'l-Mülûk ve's-Selâtin*, Tahkik: Sâid Abdülfettâh Âşûr, yy., 1982.
- İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fi Âyâni'l mie es-Sâmine*, C. 1-2-3-4, Nşr. H. Nedevis, Beyrut 1993.
- İbn İyâs, *Bedâiü'z-zuhûr*, C. 1, yy., 1960.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. 14, Çev. Mehmet Keskin, İstanbul 1995.
- İbn Şihne, *Ravzü'l-menâzir fi İlmi'l-evâil ve'l-evâhir*, Tahkik: Seyyid Muhammed Muhennâ, Beyrut 1997.
- İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-Müstevfi bâde'i-Vâfi*, Tahkik: Dr. Nebil Muhammed Abdülaziz, C.3, yy., 1985.
- İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi bâde'l-Vâfi*, Tahkik: Dr. Muhammed Muhammed Emin, C. 6, Kahire 1990.
- İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi ve'l-müstevfi bâde'l-Vâfi*, Tahkik: Dr. Muhammed Muhammed Emin-Dr. Sâid Abdülfettâh Âşûr, C. 2, yy., 1994.
- İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l-Kâhire*, C. 10, Tahkik: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992.
- İbnü'l-Verdî, *Târih-i İbnü'l-Verdî*, C. 2, Beyrut 1996.
- Kadı Şuhbe, *Tarih-i İbn-i Kadı Şuhbe*, C. 1, Tahkik: Adnan Derviş, Dımaşk 1994.
- Makrizî, *es-Sülûk li-Marifet-i Düveli'l-mülûk*, Tahkik: Muhammed Abdülkadir Âta, C. 4, Beyrut 1997.
- Safedî, *Âyânü'l-asr ve Âvânü'n-nasr*, C. 1-2-4-5, Tahkik: Amr Muhammed Abdülhamid, Lübnan 2009.
- Safedî, *Kitab-ı el-Vâfi bi'l-Vefiyât*, Tahkik: Ahmed el-Arnaut-Türkî Mustafa, C. 8-9-10-16-24-26-29, Lübnan 2000.
- Steenbergen, Jo Van, "Mamluk Elite on the Eve of Nāsir Muhammad's Death (1341): A Look behind the Scenes of Mamluk Politics", *Mamluk Studies Review*, IX/2, (2005), s. 173-199.
- Steenbergen, Jo Van, *Order Out of Chaos Patronage, Conflict and Mamluk Socio-Political Culture, 1341-1382*, Brill Leiden 2006.
- Zengin, Murat, "Sultan Hasan Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi: Genel Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, V/1, 2016, s. 79-90.

- Zengin, Murat, "Melikü'l-Mansûr Ebî Bekr b. Muhammed Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (Elli Dokuz Günlük Saltanat)", *History Studies*, X/3, April 2018, s. 257-270.
- Zengin, Murat, "Melikü'l-Eşref Âlâeddin Küçük Ali Dönemi Memlûk Türk Devleti Tarihi (6 Ağustos 1341-10 Ocak 1342)", *Turkish Studies*, XIII/8, Spring 2018,s. 217-230.

